

องค์ความรู้ เรื่อง : “ช่างล้านนา” หลักฐานจากเอกสารโบราณ

เรียบเรียงโดย สุคนธ์ทิพย์ จันทะลุน

บรรณารักษ์ชำนาญการ

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่

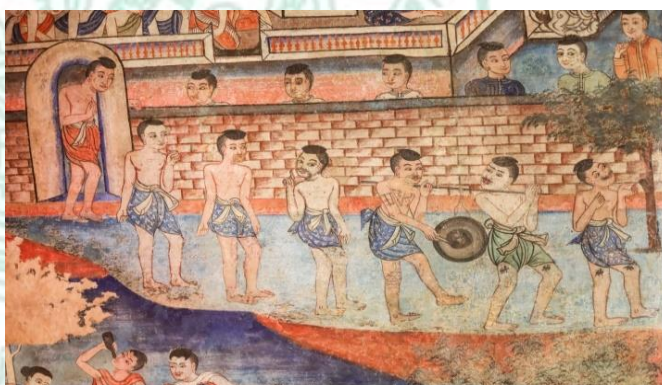
“ล้านนา” ดินแดนที่มีอาณาเขตอยู่บริเวณแถบภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมขอบเขต ๘ จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ น่าน พะเยา แพร่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง และลำพูน เป็นอาณาจักรที่มีความเป็นมาและประวัติศาสตร์อันยาวนาน ศูนย์กลางสำคัญของดินแดนล้านนาคือเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน คือ เชียงใหม่ ซึ่งมีอายุมากกว่า ๗๐๐ ปี อาณาจักรล้านนาเป็นอาณาจักรไทยโบราณที่ถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง ด้วยพบหลักฐานวัตถุทางวัฒนธรรม ทั้งเครื่องมือเครื่องใช้และผลงานศิลปกรรมตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ รวมถึงมีวัฒนธรรมและประเพณีพื้นเมืองที่สะท้อนให้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งถือกันว่าเป็นภูมิปัญญาของคนล้านนาที่สะท้อนถึง ประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรม ดนตรีนาฏศิลป์ การแต่งกาย ศิลปะ ภาษาและวรรณกรรม (เกรียงไกร เกิดศิริ และชาญคณิต อารวรรณ์, ๒๕๕๔) ด้วยความเจริญรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมล้านนาจากอดีตกาลจนถึงปัจจุบัน เอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นอย่างหนึ่งที่โดดเด่นและเป็นที่ยึดถืออย่างแพร่หลายสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งนับว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาติคือ งานช่างล้านนา

“ช่าง” พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๓๙, น.๒๐๙) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้ชำนาญในการช่างอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับพจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวว่า ช่าง (น.) หมายถึง ผู้มีความชำนาญในการฝีมือหรืองานศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง สามารถประดิษฐ์หรือสร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นด้วยฝีมือและความชำนาญเฉพาะตน สิ่งที่สร้างขึ้นนั้นใช้ประโยชน์ได้ดี และมีความสวยงามทำให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับประเพณีท้องถิ่น (ชาญคณิต อารวรรณ์, ๒๕๕๒, น.๔๓) ในวัฒนธรรมล้านนาการเรียกผู้ที่มีความชำนาญการฝีมือหรือศิลปะต่างๆ ของล้านนานิยมเรียกว่า “ช่าง” นำหน้าชื่องานที่ผู้นั้นถนัด เช่น ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างเงิน เป็นต้น ซึ่งตรงกับคำในภาษาพม่าว่า “สล่า” (สะหล่า) ที่มาจากคำว่า อาจารย์หรือช่าง ผู้ชำนาญการ ในสาขาวิชานั้นๆ ด้วย และกล่าวรวมถึงผู้ควบคุมการก่อสร้างหรือการทำงานประเภทฝีมือนักดนตรี เช่น สล่ากอง สล่าแน สล่าสาน สล่าอ้อยง และสล่าเค้า เป็นต้น (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๔, ๒๕๔๒, น. ๖,๖๔๓ ; สมโชติ อ่องสกุล, ๒๕๕๘, น.๒)

จากการศึกษาเอกสารโบราณทางประวัติศาสตร์ กฎหมาย ศาสนา ภาษาและวรรณกรรม ทั้งจารึกพงศาวดาร ตำนาน คัมภีร์ใบลาน และวรรณกรรมพื้นบ้าน ปรากฏหลักฐานว่ามีการกล่าวถึงวิชาชีพช่างและงานช่างฝีมือหลายแขนงของล้านนาโบราณ ดังนี้

๑. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึง ประวัติความเป็นมา วิวัฒนาการ ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนาที่มีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง ซึ่งจากการตรวจสอบต้นฉบับใบลานที่เป็นเอกสารข้อมูลปฐมภูมิ พบว่า ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับของวัดพระงาม เชียงใหม่ จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๓๕๗) จากหอสมุดแห่งชาติ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ CMA.HPms. จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๘๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙) ของดร. ฮันท์ เพนส์ เป็นเอกสารที่ทรงความสำคัญควบคู่กัน มีจำนวน ๘ ผูก โดยอาจารย์สงวน โชติสุขรัตน์ ได้ปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนาเป็นภาษาไทยกลาง และสำนักนายกรัฐมนตรีได้จัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ปรากฏหลักฐานกล่าวถึง **ช่างคล้องหรือช่างค้อง** (*ช่างทำฆ้อง, นักดนตรีผู้ตีฆ้อง*) **ช่างเครื่อง** (*ช่างทำเครื่องประดับเครื่องเงิน เครื่องทอง, ช่างทำอาวุธ*) **ช่างเงิน** (*ช่างทำเครื่องเงิน*) **ช่างคำ** (*ช่างทำทองคำ*) และ **ช่างตีคำ, ช่างตีทอง, หรือช่างทอง** (*ช่างทำเครื่องทองเหลือง*)

ตั้งข้อความตอนหนึ่งว่า “เพื่อหื้อเปนมิตรไมตรีติดต่อไพพายหน้าดีชะแล ว่าอันแล้วค้หื้อเสนาอามาจัจจัดแจงเอา **ช่างคล้อง ช่างเครื่อง ช่างเงิน ช่างคำ ช่างทอง ช่างเหล็ก** ทั้งหลายประหมาดว่า ได้ ๕๐๐ คริว มาถวายแก่เจ้าพระญามังราย เจ้ามังรายก็เอา**ช่างตีคำ**มาไว้เชียงตุง เอา**ช่างคล้อง**กับพวกห่านบ้านมาไว้เชียงแสนเอา**ช่างเครื่อง**ช่างเหล็ก ช่างทองมาไว้กุมกาม ช่างทั้งหลายจึงมากับบ้านเมืองเมืองล้านนาต่อเท่าบัดนี้แล”

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ๒๕๓๘, น.๓๐)

ภาพที่ ๑ จิตรกรรมฝาผนังในวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งปรากฏภาพขบวนนักดนตรีผู้ตีฆ้อง (พิพิธภัณฑ์เสมือนสามมิติ, ๒๕๖๓)

๒. **หนังสืออนุโลมญาณกฎหมายโบราณ ต้นฉบับวัดล้อมแรด อำเภอดอยเต่า จังหวัดลำปาง** เป็นกฎหมายล้านนาโบราณ รวบรวมหลักกฎหมายจากธรรมศาสตร์และราชศาสตร์โบราณของล้านนาที่ยังคงใช้ได้กับสังคมล้านนาในช่วงตรงกับรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอาจารย์สิงหะ วรรณสัย และ ดร. ฮาร์ล ฮันดิอุช ได้ต้นฉบับมาจากวัดล้อมแรด อำเภอดอยเต่า จังหวัดลำปาง และได้ถ่ายไมโครฟิล์มเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร มีจำนวนทั้งหมด ๔๔ ใบลาน (ไม่มีชื่อผู้จารและศักราช) ซึ่งต่อมาได้ทำการปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน โดยอานนท์ กาญจนพันธ์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง และจัดพิมพ์

เผยแพร่ในหนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ไบเบิลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมายล้านนา ลำดับที่ ๓ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึง **ช่างฟ้อนหรือช่างฟ้อน** (นางรำ, นักฟ้อนรำ) **ช่างซอ** (นักขับเพลงซอ, นักขับร้องเพลงซอ) **ช่างเอาท่ายเรือ** (นายท่ายเรือ) **ช่างแปงเรือ** (นายช่างสร้างเรือ) **ช่างตีระคูดหรือช่างชก** (นักมวย) **ช่างโหรา** (โหรา, หมอดู) **ช่างแปลงช่อขาวสัตตขาว** (คนทำธงและฉัตรสีขาว) **ช่างแปลงเร็น** (ช่างสร้างบ้าน) **ช่างแปลงรูป** (ช่างปั้น) **ช่างต้อม** (ช่างแกะสลัก, ช่างทำลวดลาย) **ช่างแปลงกองหรือช่างแปงกอง** (ช่างทำกลอง) **ช่างสว่า** (ช่างทำฉาบ, นักบรรเลงฉาบ) **ช่างธลื้อหรือช่างธลื้อ** (ช่างทำซอสะล้อ, คนตีสะล้อ) **ช่างเป่าคูด** (ช่างเป่าขลุ่ย, คนเป่าขลุ่ย) และ**ช่างกลองต้อมหรือช่างกองต้อม** (ช่างทำหรือนักเล่นกลองสองหน้าขนาดเล็ก) (อานันท์ กาญจนพันธ์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปล, ๒๕๒๗)

ตั้งข้อความในไบเบิลานหน้าที่ ๓ ตอนหนึ่งว่า “ในสิบสองคนนี้ได้ตั้งเปนสักขีเทือะ คนผู้บควรเป็นสักขีมีดังนี้แล คนผู้อันผิดราชวัตทำวพระยานั้นนึ่ง คนมีพยธิกับตัวนั้นนึ่ง ถ้าแก่เช่นนักนั้นนึ่ง **ช่างฟ้อนนึ่ง** **ช่างซอนึ่ง** **ช่างทองนึ่ง** **ช่างเหล็กนึ่ง**คนอันท่านขับหนีออกจากเชื้อชาติยชาติพื้น้องนึ่ง”

ไบเบิลานหน้าที่ ๔ ปรากฏข้อความว่า “ผิข้าพินจำช่าง จำมล้ำ **ช่างเอาท่ายเรือ** ตายได้เสียเงิน ๕ ร้อยบาท ผิว่าข้าพิน**ช่างแปงเรือ** ไม้ซักและช่างถากไม้ ช่างแต่้มตายได้เสียเงิน ๕ ร้อยบาท ผิข้า**ช่างตีระคูด** ตายได้เสียเงิน ๕ ร้อยบาท ผิว่าพิน**ช่างโหรา** ผู้มีประยาตายใช้ข้า ๔ สิบคน”

และไบเบิลานหน้าที่ ๑๐ ตอนหนึ่งว่า “ผิข้าพิน**ช่างแปลงช่อขาวสัตตขาว** **ช่างแปลงเร็น**ตายได้เสียเงิน ๕ ร้อยบาท ผิข้าพิน**ช่างแปลงรูป** **ช่างแต่้ม** **ช่างต้อม**ตายได้เสียเงิน ๔ ร้อยบาท ผิข้าพิน**ช่างแปลงกอง** **ช่างค้อง** **ช่างกองต้อม**ตายได้เสียเงินสองร้อยบาทเป็นสองพัน ผิข้าพิน**ช่างสว่า** **ช่างธลื้อ** สี่ซอตายได้เสียเงินสองร้อยบาท เปนสองพัน ผิข้า**ช่างฟ้อน****ช่างตีกอง****ช่างเป่าคูด** หี่ตายได้เสียเงินร้อยบาทเปนพันนึ่ง”

ภาพที่ ๒ ช่างปีกำลังหุยมข่างซอ ในกฎหมายว่าด้วยลักษณะทำซู้ จิตรกรรมฝาผนังวัดเจริญเมือง อ.พาน จ.เชียงราย (ไกรวุฒิ เมืองพาน, ๒๕๖๓)

ภาพที่ ๓ นางรำหรือช่างฟ้อนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดมิ่งเมือง อ.เมือง จ.น่าน โดยอาจารย์สุรเดช กาละเสน

ภาพที่ ๔ วิถีความเป็นไปของเมืองน่าน ที่ปรากฏภาพของนายท่ายเรือ งานจิตรกรรมของอาจารย์สุรเดช กาละเสน (ภาคภูมิ น้อยวัฒน์, ๒๕๕๖)

๓. **จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑ จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่** เป็นหนังสือที่รวบรวมจารึกที่พบในบริเวณ ๔ จังหวัดของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย น่าน พะเยา และแพร่ ซึ่งศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร และคณะ ได้ร่วมกันปริวรรตและชำระจารึกล้านนาที่ยังไม่ได้อ่านจัดพิมพ์เผยแพร่ ส่วนจารึกที่พิมพ์เผยแพร่แล้วก็นำมาตรวจสอบอีกครั้ง โดยมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมสันป์ ได้จัดพิมพ์ในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระชนมายุครบ ๓ รอบ พุทธศักราช ๒๕๓๔ ซึ่งในจารึกเจ้ามหายศฯ ซ่อมพระธาตุแช่แห้ง พ.ศ. ๒๓๘๙ ต้นฉบับเป็นอักษรธรรมล้านนา ปรากฏหลักฐานกล่าวถึง **ช่างก่อ (ช่างก่อสร้างธาตุ) ช่างเหล็กหรือช่างเหล็ก (ช่างเหล็ก) และช่างเค็ง หรือช่างเค็ง (ช่างทำเครื่องประดับตกแต่ง) และช่างไม้ (ช่างถากไม้)**

ดังปรากฏข้อความในจารึกด้านที่ ๑ ว่า “วีศรีภักฎญาชัตติยราชวงศา แลเสนาอำมาตย์ ชู่คน ท่านจึงมีพระราชอาชญาหาเอาตัว **ช่างก่อ ช่างเหล็ก ช่างเค็ง ช่างเงิน ช่างคำ ช่างไม้**ทั้งหลายเข้ามา แลได้นิมนต์ คณะสงฆ์เจ้าในจักรวรรดิเมิงทั้งหมดเข้ามาเมตตาปฏิสังขรณ์ สร้างแปลงซ่อมแซมยังพระมหาชินธาตุเจ้า ทั้งสองหลังจึงได้สร้าง” (จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑ : จารึกจังหวัดเชียงราย

ภาพที่ ๕ จิตรกรรมฝาผนังวัดบวกรกรหลวง ต.ท่าศาลา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งปรากฏภาพของช่างถากไม้ (บันทึกภาพวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔)

น่าน พะเยา แพร่, ๒๕๓๔, น.๘๒)

๔. **มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ล้านวนเอก** เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระนามว่า “พระเวสสันดร” มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ รวม ๘๘๕ คาถา โดยธรรมมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก นิยมเทศน์ในเดือนยี่เป็งหรือประเพณีตั้งธรรม ได้มีการคัดเลือกและแก้ไขปรับปรุงต่อเติมให้เหมาะสมจากหลายฉบับ โดยพยายามรักษาภาษาโบราณไม่ให้ภาษาใหม่เข้ามาปะปน ซึ่งพระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตตสิวเถระ) พระมหาเถระของชาวล้านนา สอบทานชำระมหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ล้านวนเอก และจัดทำสำเร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๘ โดยเรื่องราวบางตอนได้กล่าวถึง**ช่างขีตลายลง, ช่างขีตลายหรือช่างขีต (ช่างวาด, จิตรกร) ช่างแต้ม (ช่างวาด, ช่างเขียน) ช่างตีกลองหรือช่างตีกลอง (คนตีกลอง) ช่างตี กลองคำ (พนักงานตีกลองของกษัตริย์) และช่างหุ้ม (พนักงานหุ้มกลอง, พนักงานแห่)**

ดังปรากฏหลักฐานว่า “ประดับแต่งตำรายก้านกาบเหลื่อม มะมามีวรรณ ชะบานใบขันแนวนิด จักหื้อ**ช่างขีตลายลง** ลายดอกดวงเกี้ยวรอด บี้เปื้อสอดบินตอม เสาขอมประดับแก้ว เรื่องรามแล้วด้วยคำแดง

พองพรายแสงด้วยโกฏู งามสะโรดรังสี ประดับมณีตั้งแต่ง ทั้งสี่แจ่งจตุรา รูปทวยยืนถ้อยเทียบ ดินจับเลียบ ประณมกร งามบวรชะแล่ม ลายช่างแต้ม สัพพะอันมี ทั้งรูปกนิรีแอนพอน รูปกนิรอนย้อนตามหลัง” (มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร สำนักอนอก, ๒๔๙๘, น. ๒๖๔)

และข้อความตอนหนึ่งว่า “คนทั้งหลายฝูงช่างขับและช่างพอน สึงสรัดหย่อนตีนมือไว คนฝูงช่างตีกลอง

ภาพที่ ๖ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดทุ่งผุ่ อ.วังเหนือ จ.ลำปาง
ปรากฏภาพคนตีกลองของวงดนตรี (สงกรานต์ สมจันทร์, ๒๕๕๖)

ให้หุ้มปาก มีหลายหลากยังยาย ช่างขับนิยายเล่นลวงโลก หื้อหายโศกมาয়াฯ มีอนับเล่าสอนใจ เกรีใดดังด่วน หน้าไทม่วนผู้ตีไป คนฝูงใดช่างเป่าวุ่นและปัดเตาะ และสังข์ตั้ง จักเข้ทะร้อ จูงหื้อตีต่อทางเดิน ช่างตีกลองค้ำกลองเงินและช่างหุ้ม จูงตีแต่คุ่มเราไป” (มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร สำนักอนอก, ๒๔๙๘, น. ๓๓๒)

๕. **อนาคตวงศ์ เมตเตยยสุตต์ และเมตเตยวงส์ สำนักอนอก** เป็นเรื่องกล่าวถึงประวัติย่อของพระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญพระบารมีในชาติหนึ่ง ซึ่งปรากฏเป็นยอดปรมัตถบารมีอันประเสริฐเกิดสำเร็จผล ทรงพระอภินิหาร อุบัติตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสิบพระองค์ในโลก ณ อนาคตกาลภายหน้านั้น ต้นฉบับใบลานสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ได้ถ่ายไมโครฟิล์มไว้ จำนวนทั้งหมด ๗ ผูก பிரวรรตและตรวจชำระโดยบำเพ็ญ ระวิน ซึ่งได้ใช้เอกสารใบลานหลายสำนวน โดยใบลานจากวัดดอนไชย ระบุว่า คัดลอกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ต่อมามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก เชียงใหม่ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยในอนาคตวงศ์ เมตเตยยสุตต์ และเมตเตยวงส์ ปรากฏหลักฐานกล่าวถึง **ช่างทอหูก (ช่างทอผ้า) และช่างสาน (ช่างจักสาน)**

ตั้งข้อความตอนหนึ่งในหน้า ๗๑ ว่า “คียิ่งหื้อสุกอ่อนยิ่งนักแล้ว คี้นั้นเปนเส้นฝ้ายแลยอ่อนสุขุมาล ด้วยมือแห่งตน แล้วคีเลือกเอาช่างทอหูก ทั้งหลายฝูงอันแคว่นเตย ขนาดนทอผ้าตีนกมาแล้ว คีหื้อกินช้ำน้ำโภชนะอาหารอันประณีตดีแล้ว”

ภาพที่ ๗ การทอผ้าของผู้หญิงไทลื้อด้วยการทอหูกหรือที่กระตุก
ภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดภูมินทร์ อ.เมือง จ. น่าน (จักรพงษ์ คำบุญเรือง, ๒๕๖๐)

และในหน้าที่ ๑๓๓ ความว่า “ตั้งจักได้ยินมานี้ ยังมีบุคคละ ๒ คน พ่อลูกอันเป็นช่างสาน อยู่ในเมือง พาราณสีก็มีในกาละเมื่อก่อนแล ยังมีในวัน ๑ ช่างสานพ่อลูกนั้น คือออกไฟจากเวียงแล้วเข้าไปสู่ป่าไม้กลวง (บำเพ็ญ ะวิน, ๒๕๓๕)

๖. **ตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก** วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาปรากฏแพร่หลายในทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เป็นเรื่องบันทึกการเดินทางของพระพุทธเจ้ามายังดินแดนสิบสองปันนา ล้านนา ล้านช้าง และอีสานของไทย ซึ่งเอกสารต้นฉบับโบราณ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดกุฎคำ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ จารด้วยอักษรธรรมล้านนา มีทั้งหมด ๑๒ ผูก จำนวนหน้าลาน ๔๗๐ หน้า ผูกที่ ๑ ถึงผูกที่ ๑๑ เป็นเรื่องของพุทธตำนานหรือตำนานพระธาตุพระบาทโดยสมบูรณ์ ส่วนเนื้อหาผูกที่ ๑๒ เป็นเรื่องย่อใจความในผูกที่ ๑ ถึงผูกที่ ๑๑ โดยปรากฏหลักฐานกล่าวถึง **ช่างหม้อ** (*ช่างปั้นหม้อ, คนปั้นหม้อ*)

ตั้งข้อความในผูกที่ ๙ ตอนหนึ่งว่า “จากนั้น พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงประมาณ ๑,๐๐๐ วา (บางฉบับว่า ๑,๐๐๐ วา) เสด็จไปถึงบ้านกุมภการ เศรษฐี ยังมีลัวะผู้หนึ่งเป็นเศรษฐี **ช่างหม้อ** ปั้นหม้อขาย และเป็นนายบ้านที่นั่น เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาจึง ทูลถาม “เจ้าจะไปที่ไหนหนอ” (ตำนานพระพุทธเจ้า เลียบโลก, ๒๕๕๐, น.๑๑๖)

ภาพที่ ๘ ภาพช่างปั้นหม้อชาวเชียงใหม่ จากหนังสือ An ASIAN ARCADY

(Mav. R. le. 1926. p.141)

๗. **มังรายธรรมศาสตร์** เป็นเอกสารคัมภีร์โบราณ จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ต้นฉบับเป็นของวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าคัดลอกครั้งสุดท้ายในโบราณเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๕ ซึ่งคัดลอก ลงสมุดโดย หนานอินทา เมืองพรหม ชาวจังหวัดน่าน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ จำนวน ๕๙ หน้ากระดาษ และปริวรรตโดยอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และแปลโดย Gehan Wijeyewardene ปัจจุบันต้นฉบับถ่ายเป็นไมโครฟิล์มเก็บรักษาไว้ที่ Richard Davis Collection, The Australian National University, Australia เป็นกฎหมายโบราณล้านนาฉบับหนึ่งที่รวบรวมหลักกฎหมายจากธรรมศาสตร์และราชศาสตร์โบราณของล้านนา พระยามังรายโปรดให้ตราขึ้น เพื่อให้ กษัตริย์องค์ต่อๆ ไป ได้ใช้เป็นบรรทัดฐานในการปกครองบ้านเมือง โดยปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึง **ช่างสน** (*ช่างปัก, ช่างชุผ้า*)

ภาพที่ ๙ ภาพการปักผ้าของชาวยองเอกลักษณ์เฉพาะตัวของผ้าปักชาวยอง จากงานท่องเที่ยวชุมชน ชมวิถีชีวิตคนยองสันทางหลวงบ้านสันทางหลวง อ.แม่จัน จ. เชียงราย (เชียงรายแต่แท้, ๒๕๖๑)

ตั้งใจความตอนหนึ่งว่า “เสกฐีผู้เปนสหายไค้ได้ยปาดก่นถ่งลักเอาแก้วลูกค่าควรแสนคำไพแล้ว จึงเอาแก้วควรค่าร้อยคำ ใส่ไว้ยถ่งแทนแล้ว หี้ข้างสนผู้สลาดสนไว้หี้ตั่งเกล้า เมื่อลुरเสกฐีผู้เจ้าแก้วมาเอา ไชดูแก้วบั้นแก้วลูกค่าควรได้ยแสนคำนั้น พ้อยหันแก้วลูกควรค่าได้ร้อยคำ นั้นมีไนถ่งหันแล คอยดูรอยจำจิค คยงดี ดั่งเกล้ายนิออสสจัน” (มังรายธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖, น.๕๘)

๘. **หัตถกรรมวิจิตรศิลป์การอมสมมุตราช** เป็นกฎหมายล้านนาโบราณที่จารลงบนใบลานด้วยอักษรธรรมล้านนา ต้นฉบับของวัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จารโดยวชิรปัญญา เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๙ รวมหลักกฎหมายจากคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และผสมหลักกฎหมายจากแหล่งอื่นๆ เรื่องนี้มีค่าบาลีตั้งเป็นหลักตลอดทั้งเรื่อง การตัดสินใจเปรียบเทียบทางโลกและทางธรรมอยู่เสมอ มีข้อความหลายตอนที่สมบูรณ์กว่ากฎหมายเรื่องอื่นๆ ตอนท้ายมีเรื่องสมมุตราชฯ โดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้บันทึกไว้ในไมโครฟิล์ม จำนวน ๘๘ ใบลาน และจากนั้นปริวรรตโดยอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธณ คำแปง ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ในหนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมายล้านนา ลำดับที่ ๔ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยปรากฏหลักฐานกล่าวถึง **ข้างหริน (ข้างฮัฐ, ข้างปุน)** และ**ข้างแก้วแหวนเงินคำหรือข้างแก้วแหวนเงินคำ (ข้างทำเครื่องประดับ)**

ภาพที่ ๑๐ ภาพช่างปุนปั้น เอกลักษณ์เฉพาะลวดลายแบบพื้นเมืองบ้านแม่สาร ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน (จักรพงษ์ คำบุญเรือง, ๒๕๖๑)

ตั้งข้อความในใบลานหน้าที่ ๕๓ ตอนหนึ่งว่า “พระยาค้ตั้งหี้ผู้รู้ยั้งวัชชिरสาตราหี้เปน**ข้างแก้วแหวนเงินคำ**แล จึงตั้งยั้งคนผู้รู้กัมมกรณสาตราไว้หี้เปน**ข้างไม้ข้างหริน**อันกะทำด้วยกำลังอันหี้กหยาบ แล้วจึงตั้งไว้หี้คนทังหลายหี้ เป้นไทยเถิงแก่ถ่านนัระตามคุณแห่งเขา” (อานันท์ กาญจนพันธ์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธณ คำแปง, ๒๕๒๗, น.๕๕)

๙. **โคลงหงส์ผาคำ (หงษ์)** ต้นฉบับเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยต้นฉบับเดิมเป็นของพ่อหนานแสน บ้านในเวียงประตูเมืองเชียงใหม่ อำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นวรรณกรรมประเภทโคลงสี่สุภาพ โคลงสอง และโคลงสาม จำนวน ๕๕๘ โคลง เป็นเรื่องราวในสุวรรณวงศ์ชาดก ชาดกนอกนิบาตหรือนิทานพื้นเมืองของล้านนา ซึ่งแต่งเป็นภาษาบาลี ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ (พ.ศ. ๑๙๐๐-๒๑๐๐) โครงการวิจัยและรวบรวม

ภาพที่ ๑๑ ภาพนักฟ้อนดาบ ศิลปะการต่อสู้ของชาวล้านนาแต่โบราณ
โสมเขียนสืบสานล้านนา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ (ฟ้อนดาบล้านนา, ๒๕๕๓)

เอกสารล้านนาไทย ศูนย์คติชนวิทยาล้านนา วิทยาลัยครู เชียงใหม่ จัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ จำนวน ๑๐๖ หน้า โคลงหงส์ผาคำ ปรากฏข้อความที่กล่าวถึง **ช่างช้อย** (ผู้ขับลำนำจากคำประพันธ์ประเภทคร่าวชอ) และ **ช่างลาขัดเชิง (นักรำดาบ)**

ตั้งความตอนหนึ่งว่า “นักคุณทั้งฝูงช่างช้อย ช่างชอเพิงฯ ทั้งหมู่ช่างฟ้อน **ช่างลาขัดเชิง** ฝูงแก้วนเชิง หื้อพากันไพต้อน” (มณี พยอมยงค์, ๒๕๑๕)

๑๐. **โลกนัยชาดก** เป็นวรรณคดีล้านนาไทยเรื่องหนึ่งในชาดกนอกนิบาตที่นักปราชญ์ล้านนาไทยโบราณ ได้แต่งไว้เป็นภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาล้านนาเพื่อเทศน์สอน พระราชาและประชาชนทั่วไป มีจำนวนทั้งหมด ๑๑ ผูก ตอนท้ายมีข้อความเขียนว่า “น้อยยะ” เป็นผู้จาร เมื่อจุลศักราช ๑๒๒๒ (พ.ศ. ๒๔๐๓) โดยสิงฆะ วรรณสัย ได้ปริวรรตจากต้นฉบับเดิมอักษร ลานนา และหน่วยส่งเสริมศิลปและวัฒนธรรมลานนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยปรากฏหลักฐานกล่าวถึง **ช่างปล้ำ (นักมวยปล้ำ)**

ตั้งข้อความตอนหนึ่งว่า “ส่วนอภัยยะนั้นมันเป็นลูก **ช่างปล้ำ** ประกอบด้วยปฏิฆจิตใคร่จงเบียดเบียรทำนด้วยตัน รบพุ่งแทงทำนนั้น เหตุุนั้นมันก็สักเสถียรในอันแพียงทำนว่า เป็นใหญ่และประเสริฐ” (สิงฆะ วรรณสัย, ๒๕๒๒, น.๗๗)

ภาพที่ ๑๒ ภาพทำรัดคอของมวยปล้ำเขมร สันนิษฐานว่ามี ลักษณะคล้ายกับมวยปล้ำไทยโบราณที่ดูเหมือนจะ ปัจจุบันจะสูญหายไปแล้ว (กรกิจ ดิษฐาน, ๒๕๖๑)

๑๐. **ตำนานโยนกนาคนครชัยบุรีศรีช้างแสน** เป็นเอกสารคัมภีร์โบราณ ต้นฉบับโบราณเป็นของ วัดร่ำเปิง ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จารด้วยอักษรธรรมล้านนา จำนวน ๗๐ ใบลาน โดยพระภิกษุ พิมพิสาร เมื่อ จ.ศ. ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๔๒๒) เนื้อหาสาระของตำนานเรื่องนี้ได้มีการคัดลอกและรวบรวมจัดพิมพ์ออก เผยแพร่โดยวัดในภาคเหนือเขตล้านนาแล้วหลายฉบับ ตำนานมีการกล่าวถึงประวัติพระพุทธเจ้าโคตมะ ได้เสด็จไป โปรดสัตว์ตามที่ต่างๆ รวมทั้งการเสด็จมาถึงเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสน หรือเมืองเชียงแสน โดยสงวน โชติสุขรัตน์ ได้เรียบเรียงจากต้นฉบับอักษรไทยยวน (ตัวเมือง) และเผยแพร่เป็นตำนานเรื่องหนึ่งใน หนังสืออดีตกาลแห่งล้านนาไทยและตำนานเมืองโยนกนครชัยบุรีศรีเชียงแสน ซึ่งได้กล่าวถึง **ช่างของดอกไม้** หรือ **ช่างของมาลาดอกไม้** (*ช่างทำดอกไม้, ผู้ร้อยกรองดอกไม้*)

ตั้งใจความตอนหนึ่งว่า “แล้วภายหลังท่านสร้างยังบุพ พารามวิหาร” ที่พระพุทธเจ้าเคยมานั่งฉันข้าวบิณฑบาต **ช่าง ของดอกไม้** หากให้ท่านนั้นเป็นวิหาร ก่อสร้างพระพุทธเจ้า องค์ใหญ่แล้วไสร้รักทางประจิดรติดคำบริบูรณ์แล้วฯ” (สงวน โชติสุขรัตน์, ๒๕๑๒, น.๒๐๔)

ภาพที่ ๑๓ ภาพคุณพิสิทธิ์ ไพโรจน์ ช่างดอกไม้และช่างร้อยมาลัยชาวจังหวัดลำพูน ผู้ร้อยพวงมาลัยช้อยาวขนาดเมตรกว่าที่ประณีตสวยงามถวายอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี อ.เมือง จ.ลำพูน (พนิดา สงวนเสรีวานิช, ๒๕๖๑)

“**ช่างล้านนา**” ถือเป็นวิชาชีพที่มีมาตั้งแต่โบราณ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในเอกสารโบราณ ทั้งจารึก พงศาวดาร ตำนาน คัมภีร์ใบลาน และวรรณกรรมพื้นบ้านมากมาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและ คุณค่าของช่างในสังคมล้านนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นับเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติล้ำค่า ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ สืบส่ง และสืบทอดมาถึงคนรุ่นต่อรุ่น ในปัจจุบันช่างล้านนาในบางสาขาก็ยังคงสืบทอด กันต่อมาให้คงอยู่ หากแต่ช่างล้านนาบางสาขาก็ได้เลือนหายไปตามกาลเวลา จึงควรตระหนักช่วยกันสืบทอดและ อนุรักษ์ให้องค์ความรู้และภูมิปัญญาของช่างล้านนาทั้งในอดีตและปัจจุบันนี้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน เพราะช่างล้านนา ไม่ได้แค่อาชีพของคนในท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สะท้อนอัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรมเฉพาะของท้องถิ่นและประเทศชาติด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เกิดศิริ และชาญคณิต อวารณ. **พ่อล้านนา มองวิถีวัฒนธรรมล้านนาโดยสังเขป**. กรุงเทพฯ: อุกาเนย์, ๒๕๕๔.
- จารีก้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑ **จารีกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, ๒๕๓๔.
- ชาญคณิต อวารณ. “ข้างในวัฒนธรรมล้านนา : จากหลักฐานจารึกและเอกสารทางประวัติศาสตร์” **นิตยสาร กรมศิลปากร ๕๒, ๒ (มีนาคม – เมษายน ๒๕๕๒) ๔๓-๕๑**.
- ตำนานพระพุทธเจ้าสิบโลก**. เชียงใหม่: สมพรการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏ เชียงใหม่, ๒๕๓๘.
- บำเพ็ญ ะวิน. **อนาคตวงศ์ เมตเตยสุดต์ และเมตเตยวงศ์ ล้านนา**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- มณี พยอมยงค์. **โคลงหงส์มาคำ**. เชียงใหม่: โครงการวิจัยและรวบรวมเอกสารล้านนาไทย ศูนย์คติชนวิทยา ล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๔๘.
- มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ล้านนาเอก**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ๒๕๔๘.
- มังรายธรรมศาสตร์**. เชียงใหม่: [ม.ป.พ]. ๒๕๒๖.
- สงวน โชติสุขรัตน์. **ตำนานเมืองโยนกชัยบุรีศรีเชียงแสน ในอดีตกาลแห่งล้านนาไทยและตำนานเมืองโยนก นครชัยบุรีศรีเชียงแสน**. เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๑๒.
- สมโชติ อ๋องสกุล. **ชุมชนข้างในเวียงเชียงใหม่ : ประวัติศาสตร์ชุมชน**. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา, ๒๕๕๘.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๔**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทย พาณิชย์, ๒๕๔๒.
- สิงฆะ วรรณสัย. **โลกนัยชาดก**. เชียงใหม่: หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. **พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน**. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊กเซนเตอร์, ๒๕๓๙.
- อานันท์ กาญจนพันธ์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปล. **หนังสืออนุโลมญาณกฎหมายโบราณ ต้นฉบับวัดล้อมแรด อ.เถิน ลำปาง และหัตถกัมมวินิจัยบาฬีฎการอมสมมุติราช ต้นฉบับวัดศรีโคมคำ อ.เมือง พะเยา**. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

บรรณานุกรม (ภาพประกอบ)

- กรกิจ ดิษฐาน. **มวยปล้ำไทยคืออะไร?** [ออนไลน์]. สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก <https://www.gypzyworld.com/article/view/1207>
- ไกรวุฒิ เมืองพาน. [ออนไลน์]. ช่างปีกำลัง "หยุบนม" ช่างขอ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเจริญเมืองอำเภอกวน จังหวัดเชียงราย. สืบค้นเมื่อ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก <https://www.facebook.com/TheLannaMusic/photos/a.825290924186646/826436244072114/>
- จักรพงษ์ คำบุญเรือง. [ออนไลน์]. จิตรกรรม “วัดภูมินทร์” ความงามของศิลปะช่างสกุลล้านนา. สืบค้นเมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก <https://www.chiangmainews.co.th/page/archives/632716/>
- _____ . วิถีชาวยองบ้านแม่สาร หญิงทอผ้า ชานบ้านปูน. [ออนไลน์]. สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก <https://www.chiangmainews.co.th/page/archives/794191/>
- เชียงรายแต่แต่. [ออนไลน์]. สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก <http://unseentourthailand.com/2018/07/05/chiangrai-2018/>
- พนิดา สวงนเสรีวานิช. **ศิลปะดึกดำบรรพ์ บนข้อพระกร พิสิทธิ์ ไพโรจน์ ถักทอความฝันจากหนังสือ.** [ออนไลน์]. สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/interview/news_1063391
- พิพิธภัณฑสถานสามมิติ. [ออนไลน์]. **ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ในวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร.** สืบค้นเมื่อ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก <https://vrsiam.org/ภาพจิตรกรรมฝาผนัง-ในวิหาร/>
- พ็อนดาบล้านนา. [ออนไลน์]. สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก http://baifernfengfeng.blogspot.com/2014/07/blog-post_90.html
- ภาคภูมิ น้อยวัฒน์. “เสพสุนทรีย์ะ ในนครศิลปะ เมืองน่าน” **อนุสาร อ.ส.ท.** ๕๓,๗ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖) ๗๖-๘๓.
- สงกรานต์ สมจันทร์. [ออนไลน์]. **ชมจิตรกรรมพื้นบ้านล้านนาร่วมสมัยที่วัดทุ่งฝูง อ.วังเหนือ จ. ลำปาง.** สืบค้นเมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก https://intrend.trueid.net/north/lampang/ชมจิตรกรรมพื้นบ้านล้านนาร่วมสมัยที่วัดทุ่งฝูง-อ-วังเหนือ-จ-ลำปาง-trueidintrend_101312
- สุรเดช กาละเสน. [ออนไลน์]. **สีเนหามนตาแห่งลานนา.** สืบค้นเมื่อ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๔ จาก <https://www.facebook.com/สีเนหามนตาแห่งลานนา-477372319003769/photos/pcb.4418526814888280/4418524248221870/>
- May, R. le. **An Asian Arcady : the land and peoples of northern Siam.** [e-book]. Cambridge: W. Heffer & sons, 1926 จาก <http://mobile.ntl.go.th/readall/375691>